
Etika in morala urbanističnega planiranja

Author(s): Boštjan M. ZUPANČIČ

Source: *Urbani Izziv*, No. 18, VREDNOTE IN VREDNOTENJE (december 1991 / December 1991), pp. 21-25

Published by: Urbanistični inštitut Republike Slovenije

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/44180675>

Accessed: 08-11-2018 09:11 UTC

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

This article is licensed under a Attribution 4.0 International (CC BY 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

JSTOR

Urbanistični inštitut Republike Slovenije is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Urbani Izziv*

Boštjan M. ZUPANČIČ

Etika in morala urbanističnega planiranja

Mesto, za razliko od podeželja in vasi, civilizira ljudi. Ker so prisiljeni živeti v neposredni bližini sočloveka, ker postane njihov "bližnji" toliko bližji, pridejo do izraza in učinka osebne poteze, ravnanja in sploh obnašanje, ki v redko naseljenem podeželju enostavno ne molijo. Naj gre za vprašanje osebne higiene na eni strani spektra ali za vprašanje, kakšen učinek ima na New York njegov **grid**, oziroma za vprašanje, kolikšna mora biti razdalja med cesto in enostanovanjsko hišo v suburbanem naselju - tesno sožitje, ki ga zahteva bolj skupno življenje v večjih in tesnejših aglomeracijah urbanih in suburbanih naselij, akutno, pa tudi vsak dan znova, kronično, brez besed, pa zato še toliko bolj boleče in zares se postavlja vprašanje, kakšna je in kakšna naj bi bila etika tistega, ki z eno črto na šelehamerju odloča ne samo o "kvaliteti življenja" stotisočev ljudi, ampak povratno, kakšen vpliv bo to imelo na etiko in moralo **teh** ljudi, ki bodo svoj bolj ali manj civilni in civiliziran odnos pretapljali v življenje konkretne človeške skupnosti. Zaradi tega je urbano planiranje eden od tistih pozitivnih feedback sistemov, ki odločilno prispevajo k etiki in morali družbe kot celote.

Vzemimo dva primera. Odločitev, da bo šla hitra cesta v Ljubljani od Aškerčeve do Celovške ceste preko Tivolija, je uničila določeno vez med preteklostjo in sedanjostjo za množico rojenih Ljubljančanov. Stara ljubljanska navada je bila, da je bil na začetku Tivolija, tam, kjer je sedaj Moderna galerija, fotograf, ki je ljudi na promenadi "škljocnil" in jih opravi, postavil pred izvršeno dejstvo: "Slikani ste!" V albumih vseh rojenih Ljubljančanov se zato pojavljajo slike mam, starih mam, očetov, starih očetov, praznje oblečenih in potiskajočih elegantne otroške vozičke, s slovesnimi nasmeški - čeprav so se nekoliko "ženirali" - na obrazih. Ti ljudje ne bodo nikoli odpustili

Kardelju, pa tudi urbanistom, ki so ga ubogali, ne, da je uničil Tivoli kot simbol Ljubljane, da je skvaril sijajno perspektivo vzpenjajočih se luči od sedanje Prešernove ceste do Cerkinovega gradu. Tisti, ki smo odrasčali v peskovniku ob Jakopičevem paviljonu, smo bili zaradi tega ob del svojega otroštva in, kar je važnejše, ob del vrednot, ki so nas, kot vsaka tradicija, vezale ne sentimentalno, na nekakšno idilično ljubljansko preteklost, ampak na kontinuiteto sožitja v določeni urbani skupnosti. Presekanje te kontinuitete, brutalno po svoji naravi, je te ljudi odsekalo tudi od nečesa, kar jih je plemenitilo. Določene vrednote so tako enostavno propadle in nadomestil jih je lahko samo cinizem kot obrambni mehanizem.

Drugi tak primer, čeprav na manjši skali, pa zato nič manj nemoralen, je primer Zarnikove ulice. Ko so zgradili "blok" na Ambroževem trgu in z njim zaprli Zarnikovo ulico, na kateri so same vile - eden od lastnikov pa je imel v kritičnem času odločilen vpliv na mestni svet -, se je ves promet preusmeril na Zrinjskega ulico, na kateri so bile tedaj tri bolnice: otroška na zgornjem zahodnem koncu, porodnišnica na srednjem vzhodnem koncu in dom za onemogle na spodnjem vzhodnem koncu. Ameriške raziskave so pokazale, da je svinec v bencinu za otroke tako škodljiv, da so pri tistih, katerih šole so bile ob prometnih cestah, izmerili nižji inteligenčni kvocient. Hrup, ki ga preusmerjeni promet že desetletja povzroča ob treh bolnicah, je zagrenil življenje stotinam, morda tisočem tistih, ki so tam pričakovali ali življenje - ali svojo smrt. Medtem pa Zarnikova ulica, učinkovito zavarovana pred prometom, samo en blok proti vzhodu, sameva v svojem miru in nasadih, ki so že tako ozko ulico povsem zaprli. Kakšna je bila morala tistega, ki je tako zavaroval svoj interes, vrednost svoje vile in svoj mir?

Ne bom niti govoril o tem, kako je nekdo uničil Ljubljanski grad s hitro cesto nanj, ki nima niti pločnika za pešce, ali o tem, kako zaradi pomanjkanja parkirnih hiš ljudje z dežele sedaj povsem brezobzirno parkirajo po zelenicah, ki so mestnim ljudem tako dragocene, da so se pripravljene boriti za vsako drevo in za vsak grm.

Kakšne posledice ima to na izseljevanje iz mestnega jedra, ki se je zato demografsko postaralo, če se že ni getoiziralo, na dinamiko družabnega življenja, na število, čisto enostavno, stikov med ljudmi ...? Urbanistom tega ne bi želel razlagati. S temi stavki želim samo prikazati, da se ljudje seveda zavedajo, kaj se dogaja in da to odločilno vpliva na njihov odnos do družbe. Napačne in krivične odločitve urbanistov ne povzročajo le stiske pri mnogih, ampak neposredno vplivajo na porast **anomije**, se pravi razpadanja družbe v prah posameznikov.

Anomija, zunanja ali ponotranjena, je bolezen današnjega časa. Pojem je sociološki, izumil ga je Emil Durkheim, označuje pa stanje, v katerem ni nikakršnih vrednot več. Družba, pravi Durkheim, razpade v prah posameznikov, ki to občutijo kot hromeč narcisizem s štirimi značilnostmi: občutek notranje izvotljenosti in čustvenega vakuuma, nesposobnost žalovanja za čemer koli ali komer koli, občutek osamljenosti in stalna devaluacija objekta - podcenjevalni odnos do vsakogar. Kdor je kdaj videl obraze na newyorški podzemeljski železnici, obraze brez mimike, kakor da bi bili plastični, bo hitro razumel, v čem je akutnost tega, kar se sicer strokovno imenuje anomija.

To ima natanko toliko opraviti z urbanizmom in z urbanim planiranjem, kolikor je po eni strani urbanist, kot vsak ustvarjalni človek, oropan svojega navdiha in potem to svojo nenavdahnjenost prenaša v svoje delo ter s tem pospešuje proces odtujevanja na veliki skali in sorazmerno trajno - in po drugi strani, kolikor je to delo potem, za razliko od drugih oblik ustvarjalnosti, trajen in množičen izraz dekadence zahodne civilizacije. Ni namreč naključje, da

ima rimski papež naslov **pontifex maximus**: od **pons**, **pontis**, lat. 'most' in **facio**, **facere** 'napraviti, graditi'. Vsak politik večjega formata ve, da bo za njim ostalo tisto, kar je bilo zgrajeno. Toda ta kontinuiteta v času in prostoru, ki je specifično značilna prav za arhitekturo, je obenem zapis vrednot časa, v katerem je projekt nastal. Treba se je na primer zamisliti nad dejstvom, kako je avtomobil kot oblika ne učinkovitega prevoza, ampak kot oblika odtujenosti, uničil evropska mesta, tudi Ljubljano, ki so se mu prilagodila na račun na primer otrok, ki zdaj nimajo več prostega izhoda na cesto. Cela generacija, ki je odrasčala po šestdesetih letih pri nas, se je nezavedno prilagodila omenjenemu življenjskemu prostoru in pričela doživljati cesto kot nekaj, kar je zapisano stroju, ne človeku. Če se je zaradi tega umaknila v stanovanja namesto na igrišča pred televizijo, mar lahko sploh kdo izračuna, kakšna fenomenalna škoda je zaradi tega nastala prav v pospeševanju anomije in alienacije? Kdo bo strnil, v retrospektivi, vzročno verigo, ki se kasneje konča pri mamilih in kdo bo izračunal delež urbanistov krivde pri tem?

Urbanist je bil politiku pri tem udeleženec, komplic. V pravu velja, da take vrste sodelovanje velja za kaznivo, če je udeleženec sodeloval najmanj s sprijaznjenjem in s tem, da se je "pomiril" (angl. **acquiescence**) z namenom glavnega storilca. Kapitalizem, v katerega se zdaj zelo anomalčno vračamo, bo arhitektu in urbanistu poskušal vsiliti interes povampirjene komercializacije. Za dokaz, kaj to pomeni, je treba vprašati kakšnega ameriškega arhitekta ali prebrati kakšno knjigo liberalne avtorice Ayn Rand. Spominjam se jadikovanj nekega slovenskega arhitekta iz New Yorka, človeka, ki je emigriral takoj po vojni in ki je bil tako oddaljen od našega Plečnika, kakor je Amerika oddaljena od Ljubljane. In kakor so po drugi strani mnenja o Plečniku kot arhitektu lahko deljena, pa je zelo poučna zgodba, ki sem jo o njem izvedel na Silbi od človeka, ki je bil pred vojno natakar v neki gostilni blizu Šempetra.

Ta človek mi je pripovedoval, da je v njihovo gostilno vsako jutro zahajal

neki osamljen in zamišljen gospod, ki si je naročil kozarec vina in kako uro sedel pred oknom ter zamišljeno zrl na cesto. Potem je odšel. Cela leta niso vedeli, kdo je ta gospod; šele kasneje se je izkazalo, da je bil to arhitekt Plečnik. Trdim, da je bil Plečnik sposoben tega, kar je bil ustvaril, tudi zato, ker je vztrajal v določeni moralni drži. To je lahko storil, ker je na določeni točki svojega razvoja izbral med ustvarjalnostjo in nepoštenostjo, torej tem, da bi se bil prodal za denar, slavo ali moč. Samo tako je mogoče doumeti, kako deluje človek, ki se je scela in navzlic vedno prisotnim pritiskom okolja zapisal nepotvrjenemu stiku s samim seboj.

Stvar pa gre globlje, ker je danes empirično dokazano, da je notranja

doslednost samemu sebi potrební pogoj za ustvarjalnost: do samoaktualizacije lahko pride, to je pač očitno, samo, če posameznik sledi, kakopak ustvarjalno, svojim notranjim vzgibom, ki pa ves čas prihaja v kolizijo z okoljem.

Ne gre torej samo zato, da bi bilo "treba" biti "pošten", ampak gre za to, da sta - proti samemu sebi in vis-à-vis ustvarjalnosti - poštenost in doslednost najboljša politika. Če ima taka poštenost neslutene makro- in mikrosocialne posledice, kakor to velja za urbanizem, potem je odveč abstraktno filozofiranje o vrednotah, etiki in morali. Tudi tu, kot vedno, gre za posameznika.

Prof. dr. Boštjan M. Zupančič, dipl. pravnik, Pravna fakulteta v Ljubljani

★ ★ ★ ★ ★

Članek je prirejen po posnetku z okrogle mize RTV Slovenija Kako preusmeriti misel (Ljubljana, 30. 9. 1991) in članku Toliko o vrednotah, objavljenem v Dnevniku (5. 10. 1991). Priredbo je opravilo uredništvo Urbanega izziva, ki je tudi dodalo naslov in podnaslove.

O vrednotah

Vrednote so malta družbe, so tista gravitacijska sila, ki drži skupaj vsako skupnost od intimne pa do globalne družbe. Ni mogoče govoriti na primer o svobodi mišljenja brez svobode govora, tiska in združevanja: mentalni solipsizem v slonokoščnem stolpu osame ne more biti odgovor, še za kakšnega Solženicina v Vermontu ne. Ravno tako pa je vrednota nekaj, kar si po naravi stvari same ljudje delijo: če v nekaj verjamem, je to smiselno samo, če me v tem potrjujejo, se mi v tem pridružijo tudi drugi. Vrednota, ki sem ji zapisan, se vedno pojavlja v sobesedilu mojega odnosa z nekom. Praktično se vsa morala in vse pravo nanašata na odnose z drugimi ljudmi, toda medtem ko družba ne samo lahko prepove, ampak tudi uspe v preprečevanju tistega, kar je prepovedano (in to je predmet kazno-

vanja), ta ista družba nima moči, da bi zapovedovala vero v Boga, v dobro, v doslednost.

O pomenu vrednot in o njihovem spreminjanju

Dejstvo, da ni vrednote, ki bi bila v vseh kulturah sprejeta kot vrednota, ne dokazuje moralnega relativizma v antropologiji, ampak nasprotno dokazuje doživeto absolutnost tistega, kar je v daljši perspektivi ali primerjalno videti kot relativno. Vrednote doživljamo ljudje apriorno: prava ljubezen ne ve sama zase in pravo poštenje ne ve, da je dosledno. Toda ravno tako se ljudje ne zavedamo, kadar ostanemo brez vrednot, brez česa, za kar bi bili pripravljene umreti in zato tudi živeti. Družbena struktura, se pravi pravo, institucije družbe in njena hierarhija, predstavljajo

stopnjo zamrznjenosti vrednot na določeni, pretekli, stopnji razvoja. To sledi enostavno iz dejstva, da je potreben precejšen čas, da bi se na primer vrednote francoske revolucije artikulirale v Napoleonovem zakonu. Ko pa enkrat so artikulirane (in žal: bolje ko so artikulirane), potegnejo za seboj določeno strukturiranje interesov in ljudi, ki so se v imenu teh interesov, svojih seveda, pripravljene boriti za to, da bi se njihova vrednota izrazila v pravu in morali. Še več, tako institucionalizirano strukturo vrednot potem lahko opazujemo, kako se preko edipalizacijskih mehanizmov prenaša v primarno družino in se v njej reproducira psihološko tako, da si ustvarja nosilce vrednot, ki se bodo, ko enkrat odrastejo prejšnjo strukturo vrednot in iz njih izvedenih interesov tudi institucionalno obnovili. Ta pozitivni feedback sistem, homeostaza, spirala ali začaran krog, se potem vrli, dokler se zunanje okoliščine, ki jih je prav ta vrednotni sistem inducirjal in reproduciral, same - kot uspeh teh vrednot - ne spremeni.

Ta sprememba, to dozoretje tistega, na kar je bila prej pravzaprav želja po spremembi in sedaj želja po ohranjanju istega stanja naravnana, potem terja določeno spremembo samih vrednot, ki so morda postale brezpredmetne. Če so take, potem usahnejo, najverjetneje pa jih začne uveljavljati družbeni sloj, ki dotlej še ni prišel na svoj račun: koliko pripadnikov bivše slovenske buržoazije, meščanstva, pa sedaj na primer najdemo med pobudniki vzpostavitve kapitalizma? Toda to je drugo vprašanje. To, kar nas tu zanima, je, kaj se zgodi - na Zahodu, ne pri nas -, ko so pretekle vrednote žele svoj uspeh, novih pa ni?

Tu se kaže omejena možnost ustvarjalnosti pri ustvarjanju novih vrednot. Meja sistema, na primer kapitalizma, sama reproducira sloj, razred, ki bo branil sistem tudi potem, ko so se pripadniki prejšnjega razreda kot nosilca vrednot že umaknili s socialne scene: kot pravi grški pesnik Kavafis, vsaka generacija čaka na nov val barbarov oziroma, v Ameriki, na nov val imigrantov. Sistem je ujet sam vase

tudi zato, ker je z močjo artikulacije svojih vrednot v pravu in državi uspel strukturirati družbeno moč tako, da se ta reproducira na vedno nižji ravni piramide toliko časa, dokler stvar ne postane neznosna. V kapitalizmu je konkretno lastnina taka vrednota, ki se reproducira kot motiv za pridobitništvo, medtem ko občutljivejši ljudje v družbi ostajajo prikrajšani za smisel.

Ta prikrajšanost potem privzema dve obliki. Po eni strani sistem pozitivno onemogoča ustvarjanje takih vrednot, ki bi lahko ogrozile lastnino, po drugi strani pa ponotranjenje, integracija prejšnjih vrednot zastane spričo očitne nefunkcionalnosti in nezanimivosti tistega, kar institucionalna družba ponuja kot smisel obstoja in strukturo življenjskih motivacij in vir smiselnosti in energije.

Vrednote se že po starih Durkheimovih študijah integrirajo v družbo in se ponotranjijo v človeka, se internalizirajo v glavnem glede na to, ali so funkcionalne ali pa ne. Paradoksalno pri tem je to, da večina ljudi doživlja vrednote kot nekaj apriornega, kar jemljejo za samo po sebi umevno, po čemer se ravna, kot nekaj, kar je več ali manj kategorično. V resnici pa so vrednote - kazensko pravo in kriminologija se s tem veliko ukvarjata - nekaj, kar se zelo menja. Mogoče je incest edino dejanje, ki je bilo v vseh družbah prepovedano, pa še ta ni bil prepovedan povsod.

Vrednote so nekaj, kar družba locira spontano glede na svojo stopnjo razvoja, in to potem je ali ni funkcionalno. Te vrednote se nato integrirajo v to, kar smo včasih imenovali družbena bit, in potem so v določenem zaostanku za dogajanje. Večji ko je ta zaostanek, večja ko je ta diskrepanca med vrednotami in recimo tehnologijo, bolj prihaja do tega, da se ljudje pod njih več ne podpisujejo (Angleži lepo pravijo subscribe), vrednote niso več funkcionalne, se ne integrirajo.

Družba ni sestavljena iz posameznikov, malta, ki veže posameznike v družbi, da to sploh je neka določena skupnost, so deljene vrednote. In če

te vrednote niso več funkcionalne, če se ljudje ne podpisujejo pod iste vrednote, potem družba tako rekoč ne obstaja. Izraz, ki se za to uporablja v sociologiji, je anomija ali brezzakonje. Boljši prevod bi bil mogoče brezvrednotje. Stvar je seveda v tem, da če vrednote postanejo tako zelo nefunkcionalne, tako zelo nerabne, tako zelo nepospešujoče, kar se tiče družbe, potem družba ni več družba, ampak postane, kot pravi Durkheim, navsezadnje prah posameznikov.

In take družbe nič več ne veže, kriminaliteta naraste, duševne bolezni rastejo, motnje rastejo - ker posameznik seveda integrira, ponotranji, internalizira ne samo družbeno skladje, ampak tudi družbeno neskladje.

O vrednotah v naši družbi

Županov pravi, da so štiri kmečke vrednote, ki so bile značilne tudi za slovensko in sploh za jugoslovansko družbo:

- patriarhalnost,
- avtoritarnost,

- inertnost in
- insularnost.

Te vrednote so se krasno vezale s tem, kar smo imenovali socializem. Pravzaprav to ni bil socializem, ker se je ta militantni egalitarizem, ki je pravzaprav dušil nadpovprečje (kar je bila pravzaprav tudi smrt socializma, ker je bila tu v veliki meri implicirana negativna selekcija), da se je to, ta hibrid, med temi sorazmerno zaostalimi vrednotami in proklamiranim socializmom izrodil v neko kvazisamoupravljanje, kjer so se določeni sloji v sredi, v sredi te pite - od švercerjev do majhnih profitašev in obrtnikov, ki so imeli po naravi stvari monopol (pot v pekel je tlakovana z dobrimi nameni itd.), da je bilo v tej situaciji zelo veliko anomalničnega in perverznega. Prišlo je namreč do preskoka v vrednotah, da so bile proklamirane vrednote mnogo predaleč, da je zato prišlo do te diskrepance in zato inverzije vrednot - ampak vrednote ne v čisto psihološkem smislu, ampak kot se ljudje dejansko obnašajo.

